

O'RTA OSIYODA MADRASA TA'LIM TIZIMINING TARIXIY RIVOJLANISHI

Mamatova Barno Komiljonovna

Kosonsoy tuman 3-son texnikumi Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'rta Osiyoda madrasa ta'lim tizimining vujudga kelishi, rivojlanish bosqichlari, ilm-fan taraqqiyotidagi o'rni hamda bugungi kundagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, madrasalarning ta'lim jarayonidagi o'rni, ularda o'qitilgan fanlar va mashhur allomalarning ilmiy merosi yoritiladi.

Kalit so'zlar: madrasa, ta'lim tizimi, O'rta Osiyo, islom madaniyati, ilm-fan, allomalar, ma'rifat.

O'rta Osiyo qadimdan ilm-fan va madaniyat markazlaridan biri hisoblangan. Bu hududda yashab ijod qilgan olimlar jahon sivilizatsiyasining rivojlanishiga katta hissa qo'shganlar. Ilm-ma'rifatning rivojlanishida madrasalar muhim o'rin tutgan. Madrasalar nafaqat diniy bilimlar, balki matematika, astronomiya, tibbiyot, falsafa va adabiyot kabi dunyoviy fanlarning ham o'qitilish markazi bo'lgan.

Madrasa arabcha "dars o'qitiladigan joy" ma'nosini anglatadi. Ular musulmon dunyosida ta'lim muassasasi sifatida shakllanib, keyinchalik O'rta Osiyoda keng tarqalgan. **O'rta Osiyoda madrasalarning paydo bo'lishi**

Islom dini VIII asrda O'rta Osiyoga kirib kelgach, masjidlar huzurida ilk ta'lim maskanlari tashkil etila boshlandi. Dastlabki ta'lim Qur'on va hadislarni o'rganishga qaratilgan bo'lsa, keyinchalik ta'lim mazmuni kengayib bordi.

IX–X asrlarga kelib Buxoro, Samarqand, Termiz va Xorazm kabi shaharlarda ilmiy markazlar shakllandi. Ayniqsa, Somoniylar davrida ilm-fanga katta e'tibor berildi. Shu davrda madrasalar soni ortib, ular ilm-ma'rifat markazlariga aylandi.

Qadimiy madrasa ko'rinishi

Madrasalarning rivojlanish bosqichlari**Somoniylar davri (IX–X asrlar)**

Somoniylar davrida Buxoro “Islom madaniyatining gumbazi” sifatida mashhur bo‘ldi. Bu yerda ko‘plab kutubxonalar va madrasalar faoliyat yuritgan. Talabalar diniy fanlar bilan bir qatorda mantiq, tilshunoslik va hisob ilmlarini ham o‘rganganlar.

Qoraxoniylar davri (XI–XII asrlar)

Qoraxoniylar hukmronligi davrida madrasalar davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlandi. Vaqf mulklari hisobiga ta‘lim muassasalari moddiy jihatdan mustahkamlandi. Bu davrda madrasa binolari me‘moriy jihatdan ham rivojlandi.

Temuriylar davri (XIV–XV asrlar)

Madrasa ta‘limining eng yuksak davri Amir Temur va Temuriylar hukmronligi davriga to‘g‘ri keladi. Ayniqsa, Samarqand va Hirot ilm-fan markazlariga aylandi. Amir Temur ilm-fan rivojiga alohida e‘tibor qaratib, ko‘plab madrasalar qurdirgan. Uning nabirasi Mirzo Ulug‘bek tomonidan Samarqand, Buxoro va G‘ijduvonda mashhur madrasalar tashkil etilgan.

Ulug‘bek madrasasi**Madrasalarda o‘qitilgan fanlar**

Ko‘pchilik madrasalarda faqat diniy fanlar o‘qitilgan deb hisoblaydi. Aslida esa O‘rta Osiyo madrasalarida quyidagi fanlar ham o‘qitilgan:

- Qur‘on va hadis;
- Fiqh (islom huquqi);
- Arab tili va adabiyoti;
- Mantiq;
- Falsafa;
- Matematika;
- Astronomiya;
- Tibbiyot;
- Geografiya;
- Tarix.

Bu fanlar o‘sha davr uchun yuqori darajadagi ilmiy bilimlarni o‘z ichiga olgan.

Mashhur allomalar va madrasa ta‘limi

O‘rta Osiyodagi madrasalar ko‘plab buyuk olimlarni yetishtirib chiqargan.

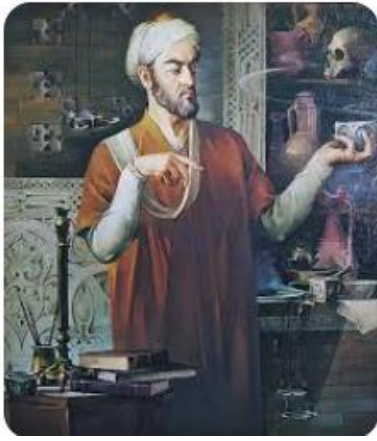
Imom al-Buxoriy

Hadis ilmining buyuk namoyandasi bo‘lib, uning “Al-Jome’ as-Sahih” asari islom olamining eng muhim manbalaridan biri hisoblanadi.

Date: 27 June 2026

Abu Ali ibn Sino

Jahon tibbiyot fanining asoschilaridan biri bo'lib, uning "Tib qonunlari" asari yuzlab yillar davomida Yevropa universitetlarida darslik sifatida foydalanilgan.

Abu Rayhon Beruniy

Astronomiya, geografiya, matematika va tarix sohalarida ulkan ilmiy meros qoldirgan.

Mirzo Ulug'bek

Astronomiya fanining rivojiga katta hissa qo'shgan. Uning rasadxonasi va madrasasi o'z davrining yirik ilmiy markazi bo'lgan.

Mirzo Ulug'bek va uning rasadxonasi

Date: 27 June 2026

Madrasa ta'lim tizimining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni

Madrasalar o'z davrida oliy ta'lim muassasasi vazifasini bajargan. Ular:

- ilm-fanni rivojlantirgan;
- malakali mutaxassislar tayyorlagan;
- ma'naviy-ma'rifiy tarbiyani shakllantirgan;
- madaniy merosni saqlashga xizmat qilgan;
- xalqning savodxonligini oshirgan.

Shu sababli madrasalar O'rta Osiyoda ilmiy va madaniy taraqqiyotning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy davrda madrasalarning ahamiyati

Bugungi kunda O'zbekistonda tarixiy madrasalar milliy meros sifatida asrab-avaylanmoqda. Ayrim madrasalar muzey yoki turistik obyekt sifatida faoliyat yuritayotgan bo'lsa, ayrimlari diniy ta'lim muassasalari sifatida ishlamoqda.

Mustaqillik yillarida ajdodlarimizning ilmiy merosini o'rganishga katta e'tibor qaratildi. Natijada madrasa tarixini o'rganish va targ'ib qilish ishlari yanada rivojlandi.

Mir Arab madrasasi

Xulosa

O'rta Osiyoda madrasa ta'lim tizimi asrlar davomida ilm-fan va ma'rifat rivojining muhim omili bo'lib xizmat qilgan. Madrasalarda diniy va dunyoviy fanlarning birgalikda o'qitilishi natijasida jahon ilm-faniga ulkan hissa qo'shgan buyuk allomalar yetishib chiqqan. Bugungi kunda ham bu ilmiy-ma'naviy meros yosh avlodni tarbiyalash va milliy qadriyatlarni asrashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent, 2023.
2. Ahmedov B. O'zbekiston tarixi manbalari. Toshkent, 2020.
3. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008.
4. Beruniy A.R. Tanlangan asarlar. Toshkent.
5. Ibn Sino A. Tib qonunlari. Toshkent nashri.
6. O'zbekiston tarixi. Akademik nashr. Toshkent, 2022.